

DIGITAL TOOLS FOR PROJECT MANAGEMENT: ANALYSIS OF TRENDS AND IMPACT ON PROJECT SUCCESS

MONETAR SIYOSATNING SAVDO BALANSIGA TA'SIRINI TADQIQOT QILISHNI TAHLILI

Davletov Sirojiddin Narimanovich

*Bank-moliya akademiyasi "Iqtisodiyotni monetar tartibga solish"
mutaxassisligi magistratura tinglovchisi,*

Ilmiy rahbari: Ibodullayeva Ma'rifat

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi dotsenti, PhD

Abstract: *In recent years, monetary and fiscal policy in Uzbekistan has been moving in two completely opposite directions. In particular, in contrast to the relatively tight monetary policy pursued by the Central Bank in order to curb high inflation, the government is pursuing a stimulating fiscal policy to stimulate aggregate demand. Below, we will try to evaluate the impact of policies conducted in these two directions on foreign trade and foreign trade deficit.*

Monetary policy is a policy by the central bank aimed at increasing the money supply in order to provide additional stimulus to the economy, mainly by lowering the key interest rate.

Keywords: *Monetary policy, Budget organizations, budget expenditures, fixed assets, State economy, treasury, revenue forecast indicators.*

Annotatsiya: *O'zbekistonda so'nggi yillarda monetar va fiskal siyosat ikki - butunlay qarama-qarshi yo'nalish bo'ylab harakatlanmoqda. Xususan, Markaziy bank tomonidan yuqori inflyatsiyani jilovlash maqsadida yuritilayotgan nisbatan qattiq monetar siyosatga qarama-qarshi ravishda hukumat yalpi talabni rag'batlantirish maqsadida rag'batlantiruvchi fiskal siyosat yuritmoqda. Quyida ana shu ikki yo'nalishda olib borilayotgan siyosatlarning tashqi savdoga va tashqi savdo defitsitiga ta'sirini baholashga urinib ko'ramiz.*

Monetar siyosat-bu markaziy bank tomonidan iqtisodiyotga qo'shimcha stimul berish maqsadida pul massasini oshirishga qaratilgan siyosat bo'lib, asosan asosiy foiz stavkasini pasaytirish orqali amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: *Monetar siyosat, Byudjet tashkilotlari, byudjet xarajatlari, asosiy vositalar, Davlat iqtisodiyoti, g'aznachilik, daromadlar prognoz ko'rsatkichlari.*

Mamlakatimizda 2023-yilda iqtisodiy rivojlanish qat'iy moliyaviy sharoitlar ta'sirida global inflyatsiya darajasining sekinlashuvi, aksariyat iqtisodiyotlarda faollikning pasayishi sharoitida rivojlanmoqda. Yuqori fiskal rag'batlantirishlar, investitsion faollikning ortishi, kreditlash sur'atining tezlashishi, pul o'tkazmalari hajmining o'tgan yilga nisbatan sezilarli pasayishi ham iqtisodiy sharoitlarda o'z aksini topdi.

Xususan, 2023 yilning yanvars entyabr oylarida jami 8,4 mlrd. dollarga teng pul o'tkazmalari kirib kelgan bo'lib, bu 2022 yilning mos davriga nisbatan 33,7 foizga kamroqni tashkil etdi. Biroq ushbu ko'rsatkich 2021 yilning mos davri bilan solishtirganda 45,5 foizga yuqori shakllandi

Iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida valyuta munosabatlarini tartibga solishning samarali tizimini yaratish va pul-kredit sohasida yuzaga keladigan turli vaziyatlarning

iqtisodiyotning boshqa sohalariga salbiy ta'sirining oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

2023 yil boshida umumiy inflyatsiya 12 foiz atrofida shakllandi. Iqtisodiyotda yalpi talabni rag'batlantiruvchi omillarning ta'siri ortib, talabning taklif omillariga nisbatan tezroq tiklanishi natijasida iste'mol savatining mahsulotlar guruhlarida keng qamrovli narx oshishi kuzatildi.

Ta'kidlash joizki, 2020 yildan boshlab Respublikamizda inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tishning boshlanishi monetar siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlarning tubdan o'zgartirilishiga olib keldi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 18 noyabrda PF-5877 – sonli “Inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish orqali pul-kredit siyosatini takomillashtirish to'g'risida”gi farmoniga muvofiq, inflyatsion targetlash rejimiga o'tish sharoitida monetar siyosatning ustuvor yo'nalishlari qilib quyidagilar belgilandi.

1. Narxlarning keskin oshishi va spiral xarakterdagi inflyatsiyaning oldini olish.
2. Milliy valyuta kursiga nisbatan devalvatsion bosimni ushlab turish.
3. Pul bozorini shakllantirish, imtiyozli kreditlash va pul bozori segmenlashuvi sharoitlarini bartaraf etish.

4. Ichki va tashqi omillarni hisobga olgan holda aholi va biznesning to'lovga layoqatliligini saqlab turish.

5. Moliya sektorining barqarorligini ta'minlash.

Bundan tashqari, respublikamizga sezilarli hajmda tayyor mahsulotlar importi inflyatsiyaning potentsial manbai hisoblanadi. Shuning uchun hozirgi bosqichda iqtisodiyotni tartibga solish chora-tadbirlari inflyatsiyaga qarshi qaratilgan bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, majburiy zaxiralar pul-kredit bazasining bir qismi sifatida pul-kredit siyosatining muhim ob'ekti bo'lib, uning dinamikasini bashorat qilish mumkin.

Bunda biz har bir mintaqaga uchun bir qancha alohida vektor avtoregressiv modellarini taxmin qilamiz.

Yuqoridagi dalillarga asoslanib, mamlakatning import va eksport funksiyalari quyidagicha ifodalanadi:

$$M = \alpha_0 + \alpha_1 y + \alpha_2 e + u_1 \quad (1)$$

$$X = \beta_0 + \beta_1 y + \beta_2 e + u_2 \quad (2)$$

bu yerda, import, M - ichki real ishlab chiqarish (yalpi ichki mahsulot), bir chet el valyutasini sotib olish uchun zarur bo'lgan milliy valyuta birliklari soni sifatida belgilangan valyuta kursi va X - ishlab chiqarish (Y_{AIM}).

Agar ko'rib chiqilayotgan iqtisodiyot kichik ochiq iqtisodiyot bo'lsa, pul-kredit siyosatini aniqlash yanada ehtiyotkorlikni talab qiladi. Kichkina ochiq iqtisodiyot uchun barcha iqtisodiyotlarga ta'sir ko'rsatadigan ichki makroiqtisodiy o'zgaruvchilarga qo'shimcha ravishda, valyuta kurslari va tashqi pul-kredit siyosati o'zgaruvchilari kabi ba'zi tashqi o'zgaruvchilar pul hokimiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ushbu o'zgaruvchilar pul-kredit organiga qaror qabul qilishda ma'lum bo'lganligi sababli, pul-kredit siyosati ushbu ichki va xorijiy o'zgaruvchilarga bir vaqtda javob berishi tabiiydir.

Kichik ochiq iqtisodiyotning yana bir muhim jihati shundaki, uning pul-kredit hokimiyati va xususiy sektorining qarorlari dunyoning qolgan qismiga hech qanday ta'sir ko'rsatishi dargumon.

Boshqa tomondan, siyosat zarbasi darhol moliya sektoriga o'tganligi sababli,

mamlakatning moliyaviy o'zgaruvchilari ham bir oy ichida siyosat zarbasiga javob beradi.

Monetar siyosatidagi zarbalarni aniqlash uchun bizda hozirda rekursiv va tarkibiy yondashuvlarni qo'llaydigan ko'plab modellar mavjud bo'lib, ularning ba'zilari qisqa muddatli foiz stavkalaridan, boshqalari esa pul-kredit siyosati vositalari sifatida pul agregatlaridan foydalanadilar.

Boshlash uchun umumiy formulalardan foydalaniladi, bu yerda doimiy shartlarni hisobga olmaganda, tizimli tizim quyidagi chiziqli va statistik dinamik shaklda yozilishi mumkin:

$$Ax_t = \sum_{l=1}^p B_l x_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu yerda x_t - t vaqtidagi o'zgaruvchilarning $n \times 1$ ustun vektori, A va B_l - $n \times n$ parametr matritsalar, ε_t - struktura buzilishlarida $n \times 1$ ustun vektori, p - kechikish uzunligi va $t = 1, \dots, T$, bu erda t - namuna hajmi.

Strukturaviy modelidagi individual tenglamalar parametrlari (2) A va B_l qatorlariga mos keladi. Menimcha, strukturaviy buzilishlar $E(\varepsilon_t e_t' / x_1, \dots, x_{t-1}) = I$ Gauss taqsimotiga ega.

Parametrlarni baholash va keyingi prognozlarining aniqligi uchun o'zgaruvchilar bloklari o'rtasidagi munosabatni to'g'ri ko'rib chiqish muhimdir.

Strukturaviy modelga (2) o'zgaruvchan kattaliklar parametrlarni qo'shib, uni quyidagicha qayta yozish mumkin:

$$\begin{pmatrix} A_{11} & A_{12} \\ 0 & A_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_{1t} \\ x_{2t} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} F_{11} & F_{12} \\ 0 & F_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} z_{1t} \\ z_{2t} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{pmatrix} \quad (3)$$

Strukturaviy modelning (3) kichraytirilgan shaklini quyidagicha yozish mumkin:

$$x_t = E z_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Bu yerda $E = A^{-1}F$ va $\varepsilon_t = A^{-1}\varepsilon_t$. Agar strukturaviy modelga (2) qo'yilgan blokning o'zgaruvchan parametrlarini cheklovlarini qisqartirilgan shakldagi modelga (3) tarjima qilsam, ular $E_{22} = 0$ ekanligini bildiradi.

A koeffitsientlar matritsasiga qo'yilgan cheklovlarimni aniqlash uchun men (5) tenglamalar tizimidagi qisqartirilgan shakldagi qoldiqlar va strukturaviy zarbalar o'rtasidagi munosabatni ko'rsatiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu o'zgaruvchan cheklovlari nafaqat qoldiqlar va strukturaviy zarbalar o'rtasidagi munosabatlarni tavsiflaydi. Shuning uchun (5) tenglamalar tizimining har bir tenglamasi modeldagi boshqa o'zgaruvchilar bilan o'zgaruvchining kontemporetiv munosabatlarini ko'rsatadi.

Bunday identifikatsiya pul-kredit siyosati o'zgaruvchisi va boshqa moliyaviy o'zgaruvchilar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni to'g'ri hal qilish uchun muhimdir. Nazariy uzatish mexanizmi siyosat zarbasining nominal foiz stavkasi va valyuta kursiga bevosita ta'siri orqali real sektorga o'tishini nazarda tutsa-da, bu o'zgaruvchilarning joriy qiymatlari pul-kredit siyosati

qaroriga ta'sir qilishi ham haqiqatdir. Formula (5) tarkibiy identifikatsiyalashning ikkinchi xususiyati - bu oy ichida moliyaviy o'zgaruvchilarning bir vaqtning o'zida o'zaro ta'siri. Shu tarzda aniqlangan strukturaviy model siyosat o'zgaruvchisi, nominal foiz stavkasi va ayirboshlash kursining bir oy ichida bir-biri bilan va boshqa muhim mahalliy va xorijiy o'zgaruvchilar bilan o'zaro ta'sir qilishiga imkon beradi.

Pul-kredit siyosatining rejimlari va maqsadlari xilma-xilligi tufayli uning samaradorligini aniqlash uchun o'zgaruvchan parametrlar hisobini o'z-o'rniga moslashtirib chiqsak:

$$E = 1 - \sqrt{\frac{A_1^2 + A_2^2 + A_3^2 + \dots + A_n^2}{n}} \quad (6)$$

E — monetar siyosatining samaradorligi indeksi,

A_1^2 — formuladan foydalangan holda har bir maqsadli ko'rsatkich uchun hisoblangan maqsadli pul-kredit siyosati ko'rsatkichining haqiqiy qiymatlarining rejalashtirilgan qiymatlaridan chetga chiqish ko'rsatkichi, n - o'zgaruvchanlar chastotasi;

$$\begin{pmatrix} \varepsilon_{i_0} \\ \varepsilon_i \\ \varepsilon_s \\ \varepsilon_y \\ \varepsilon_\pi \\ \varepsilon_{y^*} \\ \varepsilon_{\pi^*} \\ \varepsilon_{i^*} \\ \varepsilon_{w\pi p^*} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & a_{12} & a_{13} & 0 & 0 & 0 & 0 & a_{18} & a_{19} \\ a_{21} & 1 & a_{23} & 0 & 0 & 0 & 0 & a_{28} & 0 \\ a_{31} & a_{32} & 1 & a_{34} & a_{35} & a_{36} & a_{37} & a_{38} & a_{39} \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & a_{54} & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & a_{76} & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & a_{86} & a_{87} & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & a_{96} & a_{97} & a_{98} & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} e_{i_0} \\ e_i \\ e_s \\ e_y \\ e_\pi \\ e_{y^*} \\ e_{\pi^*} \\ e_{i^*} \\ e_{w\pi p^*} \end{pmatrix}$$

$$Z = \frac{B-F}{\max(F, \beta)} \quad (7)$$

(6), (7) modellarda Z indeksi ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin.

Ko'rsatkichning belgisi rejadan og'ish qaysi yo'nalishda sodir bo'lganiga bog'liq. Og'ishlar bo'lmasa, $Z = 0$. Rejadan chetlanishlar bo'lmaganda E ko'rsatkichi og'ishlar mavjud bo'lganda 1 ga teng bo'ladi; Nazariy jihatdan, rejadan kuchli og'ishlar bilan E nolga teng bo'lishi mumkin, garchi amalda bu holat g'ayritabiiy ko'rinadi. Kvadrat ildiz bittadan ayiriladi, natijada eng yaxshi ko'rsatkich 1 ga, eng yomon ko'rsatkich esa 0 ga teng bo'ladi.

(7) formuladagi β indikator rejalashtirilgan qiymati nolga yaqin yoki nolga teng bo'lgan maqsadli ko'rsatkichlarni moslashtirish uchun ishlatiladi. Maqsadli ko'rsatkichning (Z) rejalashtirilgan qiymati (F) formula (7) maxrajida joylashganligi sababli, uning qiymati nolga yaqin yoki nolga teng bo'lsa, tegishli Z ko'rsatkichining umumiy indeksga haddan tashqari kuchli ta'siriga olib keladi.

Qabul qilinadigan og'ishlar diapazoni bilan inflyatsiya maqsadining o'ziga xos qiymati Rossiya (4+1,5)%, Kanada (2+1)%, Turkiya (5+2)%, Hindiston (4+2) % markaziy banklari tomonidan qo'llaniladi., Braziliya (4.5+2)%, Isroil (1-3)%, Avstraliya (2-3)%, Janubiy Afrika (3-6)%, Yamayka (4-6)% markaziy banklari foydalanadi.

Monetar siyosatning savdo balansini maqsadli diapazon shaklida shakllantirish bilan bog'liq holda, inflyatsiya uchun ball qiymatini tanlash muammosi paydo bo'ladi. Ushbu muammoni maqsadli nuqta qiymati sifatida diapazonning o'rta nuqtasidan foydalanish orqali hal qilish mumkin

1-jadval

Monetar siyosati samaradorligini sifat jihatidan baholash shkalasi

monetar darajalari	siyosatining samaradorlik monetar mezonlari, %
yuqori	$75 < E \leq 100$
yaxshi	$50 < E \leq 75$
qoniqarli	$25 < E \leq 50$
past	$0 < E \leq 25$
samarasiz	$E \leq 0$

Izoh: tadqiqotlar natijasi olingan.

Rekursiv yondashuv, o'zgaruvchilarning har qanday tartiblanishi bilan, bu bir vaqtning o'zida ushlay olmasligi sababli, u monetar siyosatining noto'g'ri zarbalarini keltirib chiqaradi, bu esa o'zgaruvchilarning ishonchsiz dinamik javoblariga olib keladi. Ushbu bo'limda taxminiy natijalar keltirilgan. Birinchidan, men asosiy modelning natijalarini xabar qilaman, so'ngra men pul talabi funksiyasi bilan aniqlangan pulni modelga kiritgan kengaytirilgan model natijalarini taqdim etaman

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Raximova G.M. MHXS globallashuvi: standartlashtirishning jahon tajribasini tahlil qilish (birinchi turkum). "Moliya va bank ishi" elektron jurnali. № 5, 2020-yil, 39-bet.
2. A. Karimov, I. Qo,ziyev, M. Rahimov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish: muammo va istiqbol "Xalqaro ilmiy moliya va hisob" jurnali. № 4, avgust, 2020 yil 3-bet.
3. Avloqulov A.Z. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarni aks ettirish xususiyatlari. Raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida buxgalteriya hisobi va auditni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish masalalari" mavzusidagi

xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami. T.:2020. 243-bet.

4. S.N.Tashnazarov. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish: Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) avtoreferati. T.: 2019. 74-bet.

5. Jumanov S.A. Moliyaviy hisobot axborotlarini xalqaro standartlar asosida kompilyatsiya qilish: Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) disertatsiyasi avtoreferati. T.:2019. 56-bet.

6. www.tstu.ru - nauchniy jurnal «Informatsionnie protsessy i upravleniye». 8. www.mitc.uz – O'zbekiston Respublikasi Axborot va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi rasmiy veb sayti.

7. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy veb sayti.